

Д-р Іван Монолатій (Київ–Коломия).
Київський національний лінгвістичний університет
Інститут управління природними ресурсами.

НІМЦІ ГАЛИЦЬКОЇ РУСИ У СТРУКТУРІ МІСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА

Історичні, династичні та культурні відносини Галичини з Австрією і Німеччиною та колонізаційні процеси в цьому регіоні, що їх супроводжували, вже досить тривалий час є об'єктом спостереження українських дослідників Середньовіччя. Сучасні розвідки Я. Ісаєвича та О. Прицака аргументовано показують важливість цих заходів, спільні і відмінні характеристики процесу в двох головніших напрямках:

1. німецькі поселення в середньовічній Західній Україні.
2. взаємини Русі з Німеччиною в IX-XIV ст.

Названі дослідники виокремлюють питання поселень німців в Галичині XIII-XV ст. як юридично оформлених; дослідження економічних, династичних, політичних, релігійних і культурних відносин між Київською Руссю і німецькими землями, взаємини галицько-волинського короля Юрія I з Німецьким орденом; поселення «малорусинів» у Східній Пруссії в XIV ст.; виникнення при деяких містах Галичини і Волині самоврядних громад-колоній німецьких міщан¹.

З'ясування ж основних закономірностей історії німців в Галицькій Русі у контексті колонізаційних процесів міст Польського Королівства видається маловивченим* і потребує нового осмислення як джерел, так і виявлення наступних концепцій.

Вивчаючи колонізацію Галичини XIV-XVI ст., український історик І. Крип'якевич підкреслив, що

“Чужосторонні колонії на наших землях в тих часах доволі різноманітні. Були це найбільше купецькі оселі по містах. ... в XIII і XIV в. почався невеликий наплив німецьких колоністів. Вже тоді стрічаємо зорганізовані німецькі громади по більших містах, таких як Володимир, Галич, Львів, Сянік. ... Чужу колонізацію ведено особливо енергічно по містах. При давніх оборонних городах поставали тепер нові міські оселі, на т. зв. німецькому праві, – призначені для чужих колоністів. Так, напр., у Львові, поруч давнього міста на Підзамчі, утворено німецьку оселю в теперішнім середмісті. Нові оселі діставали самоуправу та різні господарські привілеї, тим то могли успішно конкурувати з місцевим населенням. Українці (чи то “визнавці грецької віри”) по нових містах діставали тільки невеликий квартал або вулицю (як у Львові – Руська вулиця), а то й зовсім не могли ставати громадянами міста. Колоністи, що напливали до нас, були спершу здебільша німці, від XIV віку вони вже всі попольщилися. Таким чином нові міста скріпили польський елемент на українських землях”² (тут і далі виділення наше – І.М.).

В містах Галицької Русі XII-XIV ст. (Городок, Збараж, Коросно, Коломия, Лаврів, Львів, Переворськ, Перемишль, Самбір, Сянік, Ярославль), хоч і в не значній кількості проживали представники інших народів і народностей. Поряд з автохтонним українським населенням мешкали також волохи, поляки, молдавани, угорці, чехи,

---

* Про подібну ситуацію див. зокрема праці: *Krzysztof Baczkowski. Zagadnienie kolonizacji niemieckiej w Polsce w XIII i XIV wieku w ujęciach polskiej historiografii po II wojnie światowej, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. MXLIX: Prace historyczne. Zeszyt 101. Kraków, 1993. S. 115-127; Монолатій І. Німці Галичини в історії міжнародних відносин, Історичні і політологічні дослідження: Науковий журнал Донецького національного університету. № 2 (6). Донецьк, 2001. С. 91-96.*

словаки, татари, турки, вірмени, євреї, цигани, німці³. Історик-державник Д. Дорошенко підкреслює, що

“Після татарської різни князі взялися до колонізації спустошених міст, закликаючи чужоземних переселенців, особливо ремісників і майстрів. **Цим переселенцям, серед яких було найбільше німців, давано право порядкувати по своїх власних звичаях, і таким робом появляється на українських землях німецьке право, себто самоврядування на основі законів, що ввійшли в практику по містах в Німеччині**”⁴.

Такі процеси були очевидною реакцією на так званий «поворотний рух німців на схід», а це дозволяло «останньому із могікан» народницького напрямку, історику М. Грушевському записати, що

«...Розповсюдження християнської віри німецькими (і взагалі католицькими) місіонерами потягло за собою **німецьку кольонізацію і німецькі політичні впливи** з західно-слов'янських земель. ... поруч ... розвивала ся і **мирна кольонізація** – духовенство, а навіть і самі слов'янські князі закликали **німецьких кольоністів**, щоб підняти свої краї економічно і культурно та **приспорити собі більші доходи...**»⁵.

Державний і політичний провід Галицько-Волинського князівства, пізніше – першого українського королівства, досить широко протегував німецькому населенню міст Галицької Русі. У цій українській державі західноєвропейського зразка ширилася латинська мова, зокрема в канцеляріях, а приплив німецьких колоністів спричинив першу хвилю німецьких впливів. Ці тенденції проявилися, головним чином, у техніці ремесла, в торговельній справі, в організації міського самоврядування. Про це свідчать історії володарювання галицьких і волинських князів: Романа (1199-1205), Данила (1205-1264) та Василька (1205-1269), Лева I (1264-1301?), Андрія і Лева II (1308-1323), Юрія II Болеслава (1325-1340), Любарта-Дмитра (1340-1385), Владислава (1372-1378)⁶.

Закріплюючи свої позиції, Данило Галицький увінчується королівською короною, причому обирає місцем коронації Дорогичин на Підляшші. Цим він підкреслював свої права на місто, біля якого князь ще 1238 р. переміг німецьких лицарів Добжинського ордену і взяв в полон їх магістра. Сини Юрія – Андрій і Лев (1315-1323) надали певні привілеї торнським і краківським купцям, а у закордонній політиці опиралися на союз із Німецьким орденом, важливий і для торгових зв'язків і для забезпечення проти зростаючої сили Литви. Традиційну політику своїх попередників вів Юрій-Болеслав Тройденович (1323-1340), підтримуючи Німецький орден і сильно підкреслюючи свої володарські права у внутрішньому правлінні; особливо протегуючи міста і чужинців, спираючись на німецьких городян у боротьбі проти боярської верхівки, підтримав пропаганду Католицької Церкви⁷.

Початок експансії Польщі в Галичині поклав Казимир III Великий (1320-1370 рр.), який відносив середньовічну польську монархію. У просуванні на схід короля підтримали магнати Південно-східної Польщі, що сподівалися поширити свої володіння вглиб українських і білоруських земель; Католицька Церква, яка прагнула здобути новонавернених; багаті міщани Кракова, котрі воліли підкорити собі важливі торгові шляхи у Галичині. Цікаво, що у квітні 1340 р. Казимир III вступив у Галичину під проводом захисту католиків регіону, якими, переважно, були городяни-німці. Рукопис XVII ст. (Topografia civitatis Leopoldis a Joane Alnpech, consule civitatis Leopoldensis) повідомляє, що Казимир III здобувши Львів, віддав його вартувати “сторожі із німців”, що, як довідуємося з іншого джерела, нараховувала 1200 осіб німецької національності⁸.

Переконаливе свідчення особливого місця німців у структурі міського населення Галичини – те, що вони витворили й першу маґдебурзьку громаду Львова, життя якої

зафіксоване у найстарішій збереженій книзі міських самоврядних органів 1382-1389 рр. Вони заселили південну частину міста над Полтвою, де і постав новий міський осередок з центром на теперішньому Старому Ринку⁹. В маловідомому німецькому описі України XVI-XVII ст. мандрів М. Груневеґа згадано, що

“у цьому місті, як і у Венеції, стало звичним зустрічати на ринку людей з усіх країн світу в своїх уборах: угорців у їхніх малих маґерках, козаків у великих кучмах, росіян у білих шапках, турків у білих чалмах. Ці всі у довгому одязі, **а німці, італійці, іспанці – у короткому. Кожен, якою б мовою він не говорив, знайде тут свою мову**”¹⁰.

В документах кін. XIX-поч. XX ст. опубліковано текст грамоти Казимира III, виданої у Львові 22 серпня 1352 р. дітям колишнього львівського війта на володіння млином в с. Малі Винники. В документі зазначено, що згаданий млин належав

“... визначному мужеві **Бертольд** [Штехеру. – І. М.], колишньому війтові, їхньому дідові великим володарем блаженної пам'яті князем Русі за його вірну службу даром відзначеному...”¹¹,

це, означає, що у Львові була громада, яка мала війта – німця з походження, що його князь Лев Данилович наділив згаданим землеволодінням, а отже, на думку Т. Гошко, німецьке право і німецькі поселенці були в цей час у Львові, принаймні, *de facto*¹².

Захопивши Галичину, польський король Казимир III відкриває дорогу широкому напливу німецьких колоністів і протегує розповсюдження німецького права¹³ в цих землях. Грамоти на використання маґдебурзького права отримали Сянок (1366), Тичин і Судова Вишня (1368), ним послуговувались Перемишль ще в 1353 р. Галич, Переворськ та Ярослав до 1351 р.¹⁴ Зокрема, М. Грушевський вказує, що

“до протегування чужоземної, латинської колонізації на Русі, то памятою заходів Юрія коло неї зістала ся його грамота м. Сяноку на **німецьке право**, видана в Володимирі 1339 р. В ній надає він війтівство в Сяноку своєму слугі Бартку з Сендомира, з правом на третину податків з міщан, з юрисдикцією і з іншими вигодами звичаєм подібних надань (грамота взагалі уложена в формі звичайного надання маґдебурзького права); міщанам сеї нової громади даєть ся 15 літ свободи від податків, а ті національності, з котрих Юрій сподівав ся осадників новій громадї, вчислені так: **Чи то буде Німець, чи Поляк, чи Угрин, чи Русин**”¹⁵.

З цього виходить, що “німецьке” (маґдебурзьке) право починає реґламентувати багато сторін суспільного життя міст досліджуваного реґіону, виокремлюючи міську громаду з-під юрисдикції державних урядовців та надаючи правову автономію. Таке міське право на українських землях починає розповсюджуватися щойно з напливом німецьких колоністів у кін. XIII – на поч. XIV ст. Міські поселення з німецьким правом насамперед були розраховані на колоністів-чужинців, тому вже на поч. XIII ст. спостерігається колонізація й організація окремих поселень на Волині та у Галичині, взаємини галицько-волинського короля Юрія I з Німецьким орденом, поселення “малорусинів” у Східній Пруссії в XIV ст. і виникнення самоврядних громад-колоній німецьких міщан.

Сільськогосподарські поселення виникали переважно у західній і східній частинах Галичини. Згідно досліджень австрійського історика-етнографа Р.Ф. Кайндля в цей період нараховувалося пр. 650 місцевостей, устрій котрих ґрунтувався на німецькому праві (за іншими даними того ж дослідника – 382 у Західній, а 340 – у Східній Галичині, разом 722)¹⁶. Вказується, що:

1. до XIII ст. є небагато звісток про такі поселення;
2. в XIV ст. найбільше є 270 місць;
3. в XV ст. – 250 місць;

4. в XVI-XVIII ст. – всього 200 місць з новими привілеями.

У каталозі Р.Ф. Кайндля знаходимо інформацію про наступні місцевості східної частини Галичини (за повітами): Ярослав (17), Перемишль (21), Сянік (33), Добромисьль (7), Ліско (9), Старе місто (16), Турка (27), Стрий (5), Дрогобич (17), Самбір (14), Рудки (9), Мостиська (12), Яворів (15), Цішанів (4), Жовква (9), Городок (22), Львів (38), Бібрка (3), Жидачів (4), Долина (1), Калуш (2), Станиславів (5), Рогатин (13), Перемишляни (4), Камінка Струмілова (5), Сокаль (2), Броди (4), Золочів (6), Бережани (4), Підгайці (3), Товмач (5), Коломия (1), Снятин (1), Бучач (3), Теремовля (1), Тернопіль (1). Німецькі поселенці були, переважно, купцями, торговцями, ремісниками, мандрівними малярами та селянами із Сілезії, Саарщини, Райнлянду¹⁷.

Рівночасно, побіч давніх власників ланів, знаходимо німецьких орендарів, що осідали на давніх, так званих “франконських” ланах. З краєзнавчих досліджень І. Шараневича випливає, що внаслідок надання маґдебурзького права або ще й раніше, в різних сторонах Галицької Русі поселялися німецькі переселенці, побіч руських шляхтичів, але на менших ґрунтах (ланах):

“Опустілі дворища давніх бояр руських переменовано в хутори, ціновані після якогось виміру та роздавані німцям в державу (тут – володіння – І.М.) ... на основі того самого вільнішого **права німецького**. Так з’являються **державці Німці**, побіч шляхтичів власників земських руських або також і польського роду”¹⁸.

Знаємо, наприклад, про такий лан німця Кота у Ходорові, солодовню (brasarium) німця Альберта (Войтіха) в Кукільниках. Інші законодавчі акти згадують про німецьких поселенців в українських селах поблизу Галича, Ольдриха (Ульріха) з Медухи й Дітріха Кромерівського. У фундаційній грамоті римо-католицького костьола в Прусах подибуємо інформацію про хутір в Жидатичах “шляхетного Ернеста з Сорок” і його управління в Ляшках, королівський хутір в Кам’яниполі, хутір шляхетного Куната в Жидатичах, а також “державців” сіл та дворищ на двох ланах в Пиколовичах¹⁹.

Відзначаючи ці тенденції, підкреслюють, що така мирна експансія німецької середньовічної культури і колонізаційні процеси відбувалися за безпосереднім протегуванням та активної участі галицько-волинських князів і королів²⁰. Наприкінці жовтня 1432 р. польський король Владислав II Ягайло надає у Львові депутації князів і шляхти Луцької землі підтверджувальну грамоту, згідно якої польським та українським (латинським і православним) князям, шляхті, духовенству, німцям, євреям та вірменам гарантовано всі ті права, якими користувалися ці верстви в Польщі²¹.

У цьому контексті, реальної ваги набирали торговельно-посередницькі операції, які наприкінці XIII ст. у загальних рисах сформували ганзейську торгівельну систему²². На великому просторі, що простягався від південнобалтійського берега до центральноєвропейського гірського пасма, зустрічні товаропотоки переміщувалися із Заходу на Схід і зворотно по трьох основних лініях:

1. вздовж південного узбережжя від Любека до Кеніґсберга;
2. від Маґдебурга через Франкфурт-на-Одері в Торунь;
3. по північних схилах гір, так званому “гірському шляху”, з Кельна через Ляйпціґ і Гборлітц у Вроцлав і звідти через Краків до Львова.

Через три останніх міста простягалась найважливіша торгова маґістраль, яка зв’язувала центральноєвропейський регіон з левантійськими ринками. Внаслідок цього товарного потоку з Причорномор’я на Схід поринув німецький торгово-колонізаційний рух²³. Відомий галицький історик XIX ст. І. Шараневич пише, що

“Зі Львова спроваджували до Волощини задля продажу гуртової виробу **промисловців німецьких**: коси, ножі, плуги, пояси, сукно, полотно, а з Волощини провадили до Львова худобу, коней, овець, вивірки, шкіри... Згадують найбільше про німецькі та вірменські вози; себто вірмен і німців, що привозили товари до Волощини.”²⁴.

Протягом XV – поч. XVI ст. з німецького середовища Галичини виокремлюється перший міський патриціат, яких охоплював родини Арнестів, Бухгольців, Гельбеземів, Геннігів, Гольдбергів, Зінріхів, Зоммерштайнів, Клопперів, Ліндерів, Раммерів, Смелдфельдів, Темплів, Фрідріхів, Чорнбергів, Шелерів, Штайнкелерів, Штехерів, Шропів²⁵. Досліджуючи такі впливи, зазначають, що

“То ж и не диво, що при сій бережливости та бачности своїх мешканців, при дбалости громадських міських урядів, власне так званих консулів, людей розумних, найбільше **німців**, рознеслася далеко і широко в краю і поза границі слава про багатства і чесноту міщан того міста [Львова], про безпечність і певність, якої уживали особи і майно в добре укріпленому городі при солідарності мешканців.”²⁶.

З досліджень І. Шараневича знаємо про Конрада Штайнкелера, Вартолемея Ганеля, Петра і Матвія Гольдаста, Мартина Васерброда, Миколая Чорнберга, Станислава Кльопера і передміщанина Кюнкера, які у XV ст. були львівськими достойниками і міщанами²⁷. Сучасний український медієвіст Н. Яковенко з цього приводу підкреслює, що

“Дехто з них, поступово нагромаджуючи капітал і землю, отримував шляхетство, міняючи при цьому старе родове ім'я на прізвище, утворене за поширеним серед тогочасної шляхти звичаєм – від назви населеного пункту, яким володів шляхтич”²⁸.

Упродовж XIV-XV ст. у Львові замешкали німецькі міщанські родини Йоганна Зоммерштайна, Ніколаса Ціммерманна, Андреаса Клоппера, Пауля Гольдберга, Йоганна і Мартіна Ганеля, Лоренца Кребля і Куршнерів. Саме вони заклали перші німецькі поселення довкола міста – Зоммерштайнгоф, Клоппергоф, Гольдберггоф, Креблівку, Кушнарівку²⁹. Вже у др. пол. XV ст. в містах Галицької Русі знаходимо німців, або так званих “тенутаріїв” (державців) – Миколая Кляйна з Бабчиць, Штехера із Сорок, Конрада (Кунча) з Вратиславич, Кунтара (Гюнтера) з Букачовець, Тобію Куната з Семенівки, Мартина Майзеля зі Старої Бібрки, Гарноста з Ляшок, Павла Шафрота з Тшесняви, Грота з Тинетників³⁰.

Розповсюдження німецької колонізації, а одночасно німецького права в Галичині мало, як стверджує М. Грушевський, і політичну мету: збільшувати неукраїнські елементи для протиставлення місцевому населенню – німецьке право служило не тільки культурним і фіскальним цілям – а пониженню Галицької Русі, денационалізації українських земель, скріпленню польських католицьких впливів³¹.

Значне поширення маґдебурзького права припадало на кінець панування короля Казимира III, тобто на другу половину XVI ст. До цього періоду належить відома грамота Казимира III про надання Львову маґдебурзького права 17 червня 1356 р. Однак, як видно з дослідження Т. Гошко³², вона була не так локаційною, як *релокаційною*, тобто нею не запроваджувалось у місті німецьке право, а лише підтверджувалось, при тому, що розширювалась сфера його дії.

З цього приводу львівський історик М. Капраль зазначає, що привілей 1356 р. виявляє не тільки елементи маґдебурії, але якраз управління на маґдебурзькому праві. Дослідник пише:

«Столичний характер міста, **створення великої колонії німців та інших католицьких переселенців**, безумовно, вимагали надання для них німецького

права. Зрозуміло, що надання останнього включало в себе також і локацію, тобто просторове розміщення, поселення колоністів в окремому місці біля первісного княжого Львова»³³.

Джерела не дають змоги охарактеризувати функціонування самоврядних органів Львова XIII ст., тому детально про маґдебурзьке право у цьому місті можна говорити лише починаючи саме з 1356 р. Згідно з привілеєм Казимира III маґдебурзьке право надавалось усім мешканцям міста, зазначаючи, що

“Для втіхи згаданого міста і збільшення кількості його вірних мешканців надаємо і встановлюємо цьому місту на вічні часи німецьке право, яке звичайно називається маґдебурзьким, усуваючи там усі руські права і всі руські звичаї, будь-ким ухвалені, які можуть якимсь чином стояти на перешкоді цьому німецькому праву. Іншим народам, що живуть у цьому місті, а саме: вірменам, євреям, сарацинам, русинам та іншим будь-якого стану та становища з особливої нашої ласки дозволяємо користуватись відповідно до їх звичаїв, зберігати необмеженими їхні права, надаючи одночасно їм можливість, щоб будь-які кримінальні справи, які виникнуть між ними і іншими, вирішувати за маґдебурзьким правом і при вїйті відповідно до їхніх прохань. **А якщо відмовлятимуться судитися за маґдебурзьким правом, яким вищезгадане місто повинно користуватися, тоді вказані нації ... мають можливість поставити і вирішувати будь-яке питання на суді своєї нації, але під головуванням міського вїйта**”³⁴.

Враховуючи ці особливості, маґдебурзьке право ставало *реальним* виразом закономірного процесу формування міщанства як стану. Незважаючи на втрату чисельної переваги в складі населення, німецький елемент переважав у міському управлінні Львова. Поряд з чисто німецькими іменами та прізвищами зустрічаємо такі їх поєднання з польськими: Мазанц Станіслав, Яцимирський Микола, Авґустинович Валентин³⁵.

Сприятливим для розвитку міст Галичини були організаційні форми їх існування. Започаткувавшись як ексклюзивна форма життя німецьких колоній у Володимирі, Сяноку і Львові, німецьке (маґдебурзьке) право вже на поч. XV ст. поширились у всіх більших містах Галицької Русі й Поділля, перетворившись на загальноприйняту норму міського укладу.

Встановлено, що культурним посередником, за допомогою якого воно проникало до Галицької Русі із Саксонії, Пруссії та Сілезії, стали **польські** міста. Окрім міґрації з етнічної Польщі, збільшення числа польського населення відбувалося і за рахунок асиміляції німецького населення, про що свідчить і подвійна ідентифікація деяких імен та прізвищ у Львові: Валентин (Фолтим) Гебель, Лаврентій (Лоринч) кравець, Йоан Ганзльович, Томас Метла, Станіслав Гайзлер, Ганус Пачкерович³⁶. Особливо активно міґраційні процеси проходили у пер. пол. XV ст. Так, у 1405-1426 рр. до Львова з германізованої Сілезії прибув 131 колоніст, а з Німеччини та Пруссії прибули тільки 5 осіб³⁷.

Серед інших обставин і той факт, що у XV ст., внаслідок демографічних процесів, у найбільших містах Галичини – Львові й Перемишлі – руське населення взагалі стає меншістю, витісняючись до передмість. У малих містах регіону (Коломия, Самбір, Городок, Переворськ) руська людність продовжувала складати основну масу населення. Однак, слід мати на увазі, що в етнічній структурі ремісничого населення згідно з нормами маґдебурзького права абсолютно переважали поляки та німці (наприклад, так було в Коломиї)³⁸.

У центрі активних міґраційних процесів, які впливали на етнічну та професійну структуру населення міста, перебував Львів впродовж XV – пер. пол. XVI ст. Більшість прибульців тут походили з міст і сіл Руського воєводства, Малопольщі та

Сілезії. На поч. XVст. більшу частину населення у Львові становили німці, про що свідчить переважання німецьких імен та прізвищ у податкових реєстрах. У реєстрі шосу 1405 р. серед 552 згаданих мешканців середмістя Львова 349 мали німецьке походження³⁹. Одночасно, у XV-XVI ст. відбувається міграція із галицьких сіл: до Львова перебралася 591 особа. Найбільшою проте була міграція із міст держави – колоністів дали Краків (89), Перемишль (75), Переворськ (53), Кросно (46), Самбір (45), Ланцут (41), Ярослав (36), Городок (36) та ін. За даними фінансових книг Львова др. чверті XVI ст., етнічне обличчя Львова визначали п'ять національних груп: поляки (38%), українці (24%), німці (8%), євреї (8%) та вірмени (7%). У др. чверті XVI ст. німецький елемент за чисельністю був на третьому місці – 65 осіб (11%)⁴⁰.

Отже, у першій чверті XV ст. німці у Львові становили понад 70% прибулого люду, проте на другу половину того ж століття їх позірно меншає – до 30%, на поч. XVI ст. – до 14%, а на сер. XVI ст. – до 6%⁴¹. Під впливом польських міських практик виробляється той тип міського устрою, найповніше представлений у Львові, який з часом – уже за львівським взірцем – проникав вглиб українських земель. Головне, очевидно, що принесло з собою маґдебурзьке право – це вилучення міських жителів з-під юрисдикції королівської адміністрації і запровадження виборного самоврядування⁴². Одночасно з цими процесами відбувалася прискорена полонізація християн-католиків (чехів, угорців, німців), які завдяки спільній релігії та мішаним шлюбам розчинялися у польській спільноті міст. Серед ремісників-середміщан, згаданих у фінансових книгах Львова др. чверті XVI ст. більше 95% становили німці, поляки та інші представники католицької більшості⁴³.

Визначаючи такі обставини, слід пам'ятати, що з початком XV ст. Галичині існували різні правові інституції, які склалися тут через своєрідні політичні та економічні умови. Якщо, починаючи з княжого часу, місцеве населення користувалося звичаєвим, *руським* правом, то з приходом польських панів у XIV ст. поступово почали вводитися польське і німецьке право. Згідно із грамотою Владислава Опольського 1378 р. волоське право діяло в гірських околицях краю, зокрема на Покутті і Галицькому Прикарпатті. Переломним у правовій системі Галичини став 1435 р., коли із офіційним введенням польського права посилюється гноблення українського населення⁴⁴.

Визначний дослідник панщини та її скасування, І. Франко окреслив певні маханізми правового становища селян, підкресливши, що

„шляхті воно [руське право] було не до смаку, і вона оселявала чимраз більше осад чи то на волоськім, чи на німецькім праві. В тих оселях порядки були зовсім інші. В селах на німецькім праві головою (сотником) був або сам пан, або хтось, кого він назначив; громада не мала вибору, а тільки добирала йому до помочі лавників. Солтис судив своїх підвладних селян і розділював між ними тягарі. Розуміється, що такий устрій був дуже на руку шляхті, бо позволяв їй найшвидше заводити по селах такі підданські порядки, які були в Польщі. От тим-то не диво, що від 1435 р., коли в Червоній Русі заведено польське право і польські суди. До кінця XV віку число осель на німецькім праві вже збільшується, поки вкінці зовсім не пропали невеликі решти староруського вічевого порядку по селах і не запанувало обік панщиняних тягарів також панське [домініальне] судівництво”⁴⁵.

Таким чином, з вище наведених мотивів німецьке право, почавши від другої половини XIV ст., досить швидко поширюється в Галичині. Єдиним джерелом вивчення цих процесів є королівські та дідичні надання, які розширювали елементи німецького права тих часів, однак М. Грушевський показує, що до поч. XV ст. це право мали вже всі головні міста краю і низка другорядних міських осад, і чимало

сіл⁴⁶. Одним із чинників, що об'єктивно сприяли розвитку галицьких міст, було самоврядування у відповідності з так званим маґдебурзьким правом, яке багато з них одержали. Це право надавали українським містам Галицької Русі польські королі, зацікавлені в економічному розвитку міст, як джерел прибутків і бажаючи покласти відповідальність за їх оборону на самих городян. Маґдебурзьке право певною мірою послаблювало залежність міст та їх населення від феодалної держави та окремих феодалів.

Етнічний склад міст Галицької Русі XIV- першої половини XVII ст. продовжував залишатися досить строкатим. Специфіка середньовічного галицького міста полягала в тому, що його населення здебільшого мало більш складний етнічний склад, ніж навколишні сільські поселення. В містах краю досліджуваного періоду проживали поляки, німці, вірмени, євреї, білоруси, італійці, молдавани, серби, греки, болгары, хоча більшість складала все ж українці.

Багато іноземців – поляків і німців – проживало в містах Галичини. Польський уряд заселяв ці міста католицькими колоністами, прагнучи створити прошарок, на який би він міг спиратись у проведенні в цьому регіоні своєї політики. Однак, у таких містах переважало, як правило, українське населення. Міста, де більшість складала католицькі колоністи були винятками, іноземці проте складала в основному міський патриціат. Чисельна перевага місцевого населення у містах Галичини певною мірою перешкоджала наступу на їх права з боку протег'ованих феодалами католицького патриціату.

Таким чином:

По-перше, специфіка давньої і середньовічної історії Галичини визначається перехрещенням на галицьких землях різних політичних і культурних впливів. Експансія німецької середньовічної культури і колонізаційні процеси відбувалися тут за безпосереднім протегуванням та активної участі галицько-волинських князів, а пізніше – польських королів.

По-друге, особливе місце німців у структурі міського населення Галичини витворили перші маґдебурзькі громади, а також самоврядні поселення німецьких міщан. Німецькі переселенці були переважно купцями, торговцями, ремісниками, мандрівними малярами та селянами із Сілезії, Саарщини, Райнлянду. Самоврядні громади-колонії німецьких міщан в Галичині в правовому і культурному відношенні залишалися ізолюваними від місцевого українського населення. Маґдебурзьке право стало реальним виразом закономірного процесу формування міщанства як суспільного стану. Маґдебурзьке право певною мірою послаблювало залежність міст Галичини та їх населення від феодалної держави та окремих феодалів. Протягом XIV-XVII ст. на маґдебурзьке право були переведені більшість великих і середніх міст краю, перетворившись на загальноприйняту норму міського укладу.

По-третє, у Середні Віки етнічна і конфесійна приналежність багато в чому співпадали*. Це було характерно і для Галичини, де розмежування між українцями, з одного боку, і поляками і німцями, а також західноєвропейцями, вірменами та євреями – з другого, як правило, проводилось за конфесійним принципом. Німецьке право служило не тільки культурним і фіскальним цілям, але й денаціоналізації українських земель, скріпленню польсько-католицьких впливів. Внаслідок демографічних процесів, у XV ст. у великих містах Галичини українське населення взагалі стає меншиною. Відбувалася прискорена полонізація християн-католиків (чехів, угорців, німців), які завдяки спільній релігії та мішаним шлюбом розчинялися у польській спільноті міст Галичини.

* Див. зокрема збірник: *Ständische und religiöse Identitäten in Mittelalter und früherer Neuzeit* [hg.] von Stefan Kwiatkowski und Janusz Małek. Toruń, 1998. 229 s.

Отже, дослідження проблеми, назва якої винесена в заголовок реферату, не може вважатися вичерпаним, зберігає свою актуальність і наукове звучання, потребує активізації і диверсифікації пошукових зусиль українських і зарубіжних науковців (Польщі та Німеччини).

Бібліографія:

1. *Ісаєвич Я.* Вступ до теми. Німецькі поселення в середньовічній Західній Україні // Німецькі колонії Галичини: Історія-Архітектура-Культура. / Мат. міжн. наук. семінару. – Львів, 1996 – С. 35; *Pritsak O.* Die Rus'- Deutschen Beziehung zwischen den 9. und 14. Jahrhunderten // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Зб. наук. праць. – Львів, 1998. – Вип. 5. – С. 517-533.
2. *Крип'якевич І.* Історія української колонізації: 4. Колонізація Галичини в XIV-XVI в. // Географія українських і сумежних земель. / Опрацював і склав д-р Володимир Кубійович. – Львів, 1943. – С. 267-268.
3. Українська народність: Нариси соціально-економічної та етнополітичної історії. / Кол. авт.: В.Й. Борисенко, В.А. Смолій, Г.Я. Сергієнко та ін. – К., 1990. – С. 83-84; Балушок В. Світ середньовіччя в обрядовості українських цехових ремісників. – К., 1993. – С. 11; Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1997. – С. 79.
4. *Дорошенко Д.* Нарис історії України. Т. I (до половини XVII століття). – Мюнхен. 1966. – С. 95.
5. *Грушевський М.* Всесвітня історія в короткім огляді. – Частина друга. – К., 1917. – С. 27.
6. Галицько-Волинський літопис. / Пер. Л. Махновця, упор. Р. Федорів. – Львів, 1994. – С. 96-97.
7. *Die Romanovici von Halic-Wladimir // Rhode G.* Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung. – Bd. I: Im Mittelalter bis zum Jahre 1401. – Köln-Graz, 1955. – Genealogische Tafel 4.
8. *Смирнов М.* Доля Галицької Русі до злучення її з Польщею // Монографії до історії Галицької Русі М. Смирнова, М. Дашкевича и Изидора М. Шараневича. – Тернополь, 1886. – С. 49. (Руска Исторична Бібліотека подь редакцією Олександра Барв'янского. – Томь V).
9. *Ісаєвич Я.* Вступ до теми. Німецькі поселення в середньовічній Західній Україні // Німецькі колонії Галичини: Історія-Архітектура-Культура. / Мат. міжн. наук. семінару. – Львів, 1996 – С. 35; *Halibej M.* Das Bürgertum von Lemberg // Das ukrainische Lwiw-Lemberg. – München, 1954. – S. 27, 28.
10. *Ісаєвич Я.* Мандри Мартина Груневеґа – маловідомий німецький опис України на переломі XVI-XVII ст. // Німецькі колонії Галичини. – С. 36; Його ж. Найстаріший історичний опис Львова // Ярослав Ісаєвич. Україна давня і нова: Народ, релігія, культура. – Львів, 1996. – С. 144.
11. *Гошко Т.* З історії маґдебурзького права у Львові (XIII-XVII ст.) // Львів. Історичні нариси. / Упор. Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин. – Львів, 1996. – С. 57.
12. Там само. – С. 46
13. *German L.* Die deutsche Kolonisation // Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Bd. CAPut!'. – Wien, 1898. – S. 464, 465-466; *Deutsches Recht // Brockhaus' Conversations Lexikon.* Bd. 5. – Leipzig, 1883. – S. 160, 161-162, 163; *Андрус'як М.* Останні Романовичі (Нащадки Мстислава й Романа Даниловичів) // Науковий збірник Українського Вільного Університету. Т. 5. – Мюнхен, 1948. – С. 2.
14. *Гошко Т.* Вказ. ст. – С. 46.
15. *Грушевський М.* Історія України-Русі. Т. V. Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV-XVII вв. – Львів, 1905. – С. 223-224.
16. *Kaindl R.-F.* Geschichte des Deutschtums in den Karpathenländern. – Gotha, 1907. – Bd. I. – S. 135; *Rhode G.* Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung. Bd. I: Im Mittelalter bis zum Jahre 1401. – Köln-Graz, 1955. – S. 140.

17. *Kaindl R.-F.* Op. cit. – S. 135.
18. *Шараневич И.* Оглядь внутрѣшихъ водносинъ Галицкои Русі въ другой половинѣ XV. столѣття // Монографіи до исторіи Галицкои Русі. – С. 147.
19. Там само. – С. 146, 147.
20. *Грушевський М.* Історія України-Русі. Т. II. XI-XIII вік. Вид. друге, розширене. – Львів, 1905. – С. 12, прим. № 1-2; 13; 29, № 1-5; 63-64, № 1-3; 79, № 2; 153, № 1; 273, № 2; 376-377, № 1-2; 382; 452; Його ж. Історія України-Русі. Т. IV. XIV- XVI віки – відносини політичні. Вид. друге, розширене. Київ-Львів, 1907. С. 211; *Полонська-Василенко Н.* Історія України: В 2-х т. – Т. 1. – К., 1993. – С. 27, 45, 53, 95, 105, 115, 122, 124, 126, 127, 136, 137, 140, 165, 174, 183, 221, 230, 231, 261, 364, 370, 384, 414, 496, 512.
21. *Грушевський М.* Вказ. пр. – Т.
22. *Подаяк Н.Г.* «Гірський шлях» ганзейського купецтва у XIV столітті // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – К., 2000. – Вип. 9. – С. 5; *Harrington J.-F.* Escape from the Great Confinement: The Genealogy of a German Workhose // The Journal of Modern History. – Vol. 71, No. 2. (June, 1999). – S. 308-311.
23. *Подаяк Н.Г.* «Гірський шлях» ганзейського купецтва у XIV столітті // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. – К., 2000. – Вип. 9. – С. 6.
24. *Шараневич И.* Вказ. пр. – С. 161.
25. *Яковенко Н.* Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1996. – С. 84.
26. *Шараневич И.* Вказ. пр. – С. 163.
27. Там само. – С. 126.
28. *Яковенко Н.* Вказ. пр. – С. 84.
29. *Müller S.* Galizien und sein Deutschtum. Eine Dokumentation aus Sepp Müllers Nachlaß ergänzt durch Unterlagen des Hilfskomitees der Galiziendeutschen 1948-1951. – Bd. I. – Stuttgart, 1999. – S. 1.8.; *Кіселічник В.* Самоврядування міста Львова: від Маґдебурзького права до австрійської самоврядної системи. Історико-правовий аналіз. Дис. ... д-ра права УВУ. – Мюнхен, 1998. – С 43-45, 46, 48.
30. *Шараневич И.* Вказ. пр. – С. 126.
31. *Грушевський М.* Історія України-Русі. – Т. V. – С. 228.
32. *Гошко Т.* Вказ. ст. – С. 46.
33. Привілеї міста Львова (XIV-XVIII ст.). / Упор. М. Капраль. – Львів, 1998. – С. 29.
34. Історія Львова в документах і матеріалах. Збірник документів і матеріалів. / Під ред. М. Брика. – К., 1986. – С. 16-17.
35. *Гошко Т.* Цит. ст. – С. 57; *Капраль М.* Демографія Львова XV – першої половини XVI ст. // Львів. Історичні нариси. – С. 71.
36. Там само. – С. 71.
37. Там само. – С. 74.
38. Докл. див.: *Монолатій І.* Коломиезнавство. Нариси історії Коломиї у контексті взаємовідносин слов'янських народів. – Коломия, 1996. – С. 60-69; *Stromenger A.* Zur Forschung der Auswanderung im 18. und 19. Jahrhundert. Individuelle Migrationen nach Galizien // *Zeitweiser der Galiziendeutschen.* – Stuttgart, 2000. – 38. Jhrg. – S. 183-195.
39. *Капраль М.* Цит. ст. – С. 70.
40. Там само. – С. 72.
41. Там само. – С. 74-75.
42. *Гошко Т.* Вказ. пр. – С. 57.
43. Там само. – С. 56, 57; *Kaindl R.-F.* Beiträge zur Geschichte des deutschen Rechts in Galizien // *Archiv für österreichische Geschichte.* – 1906. – Bd. 95. – S. 163-234; 1907. – Bd. 96. – S. 319-389; 1910. – Bd. 100. – S. 309-493.
44. *Грабовецький В.* Гуцульщина XIII-XIX століть. Історичний нарис. – Львів, 1982. – С. 43, 45.

45. *Франко І.* Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині // Іван Франко. Твори в двадцяти томах. – Т. XIX. –К., 1956. – С. 574.

46. *Грушевський М.* Історія України-Руси. – Т. V. – С. 228.

Іван Монолатій
НІМЦІ ГАЛИЦЬКОЇ РУСИ У СТРУКТУРІ МІСЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ
ПОЛЬСЬКОГО КОРОЛІВСТВА

Резюме

В рефераті розглядається німецьке населення Галицької Русі у контексті міської колонізації Польського Королівства. Розкрито зміст німецької колонізації Галичини XIV- першої половини XVII ст., вказані основні напрями, етапи та специфіку колонізаційних процесів. Встановлюється, що етнічний склад міст Галицької Русі досліджуваного періоду продовжував залишатися досить строкатим. Специфіка середньовічного галицького міста полягала в тому, що його населення здебільшого мало більш складний етнічний склад, ніж навколишні сільські поселення.

Багато іноземців – поляків і німців – проживало в містах Галичини. Польський уряд заселяв ці міста католицькими колоністами, прагнучи створити прошарок, на який би він міг спиратись у проведенні в цьому регіоні своєї політики. Однак, у таких містах переважало, як правило, українське населення. Міста, де більшість склали католицькі колоністи були винятками, іноземці проте склали в основному міський патриціат. Чисельна перевага місцевого населення у містах Галичини певною мірою перешкоджала наступу на їх права з боку протегованого феодалами католицького патриціату.